

Στάσεις και αντιλήψεις κρατουμένων σε απεξάρτηση: Τα μέλη μιας Ομάδας Λογοτεχνίας στη φυλακή

Άννα Κασάπογλου

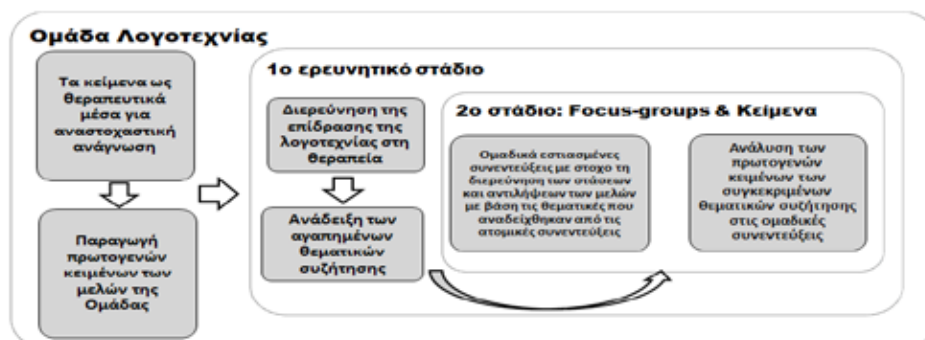
Διδάκτωρ Εγκληματολογίας Δ.Π.Θ., Δικαστικός Υπάλληλος Εισαγγελίας Πρωτοδικών Θεσσαλονίκης, Μέλος Σ.Ε.Π. Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου

1. Εισαγωγή

Τον Ιούλιο του 2012 μια Ομάδα Λογοτεχνίας συγκροτήθηκε στο κατάστημα κράτησης Διαβατών Θεσσαλονίκης, ως εθελοντική υποστηρικτική εκπαιδευτική δράση στο πρόγραμμα απεξάρτησης του Κέντρου Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων (ΚΕΘΕΑ). Παράλληλα με τον εκπαιδευτικό της χαρακτήρα, η Ομάδα αποσκοπούσε στην ανακούφιση του βιώματος του εγκλεισμού, μέσα από την έκφραση, την εσωτερική αναζήτηση και την ψυχαγωγία των μελών της.

Πράγματι, η λογοτεχνία είχε θετική επίδραση στα μέλη της Ομάδας και -με έρεισμα αυτή τη διαπίστωση- ακολούθησε η διεξαγωγή σχετικής έρευνας. Αρχικά, διερευνήθηκε ο τρόπος επίδρασης της λογοτεχνίας στη θεραπεία και την κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων σε απεξάρτηση (1^ο ερευνητικό στάδιο) (Κασάπογλου, υπό έκδοση). Στη συνέχεια, αναδείχθηκαν οι στάσεις και οι αντιλήψεις των συμμετεχόντων, μέσα από τη διεξαγωγή ομαδικά εστιασμένων συνεντεύξεων και την ανάλυση πρωτογενών κειμένων, με βάση συγκεκριμένες θεματικές (2^ο ερευνητικό στάδιο).

Η παρουσίαση που ακολουθεί αναφέρεται στα κύρια ερευνητικά αποτελέσματα που προέκυψαν από τη θεματική ανάλυση των ομαδικά εστιασμένων συνεντεύξεων και των κειμένων που παρήγαγαν τα μέλη της Ομάδας Λογοτεχνίας. Οι θεματικές με βάση τις οποίες διαμορφώθηκε ο οδηγός συνέντευξης και επιλέχθηκαν τα κείμενα είναι: ο ρόλος των ανδρών και των γυναικών, η βία, το σεξ και η έννοια της μαγκιάς στη σημερινή εποχή.

2. Ο χρόνος, ο τόπος και οι συμμετέχοντες

Οι ομαδικές συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν τον Μάρτιο του 2018, αμέσως μετά την ολοκλήρωση του 1^{ου} ερευνητικού σταδίου. Η πλειονότητα των συμμετεχόντων (13 από τους 19) ήταν οι ίδιοι με εκείνους που συμμετείχαν στο 1^ο στάδιο. Ωστόσο, λόγω των συχνών αλλαγών στη σύνθεση του πληθυσμού της φυλακής (Κουλούρης, 2009: 116-120) -αποφυλακίσεις, διακοπή της θεραπείας, νέα μέλη στη θεραπεία- στους 13 αρχικούς συμμετέχοντες προστέθηκαν άλλοι 4.

Οι 17 συμμετέχοντες χωρίστηκαν σε δύο ομάδες, 8 και 9 ατόμων αντίστοιχα (Kueger & Casey, 2015: 2-6) με βασικά κριτήρια την εθνικότητα¹ και τον χρόνο παραμονής² στην Ομάδα Λογοτεχνίας. Υπογραμμίζεται ότι η φυλακή αποτελεί έναν χώρο με αυστηρά δομημένη καθημερινότητα και συγκεκριμένους κανόνες λειτουργίας, γεγονός που λαμβάνεται υπόψη στον σχεδιασμό και τη διεξαγωγή της ερευνητικής διαδικασίας (Patenaude, 2004). Για τον λόγο αυτόν, οι ομαδικές συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν σε ένα απόγευμα και η -συμβατή με το ερευνητικό πρωτόκολλο (Kueger & Casey, 2015: 68)- διάρκειά τους ήταν μιάμιση ώρα ή καθεμία.

3. Ομαδικά Εστιασμένες Συνεντεύξεις: κύρια ερευνητικά αποτελέσματα

3.1. Ο ρόλος των ανδρών και των γυναικών

3.1.1 Η αναπαραγωγή στερεοτυπικών αντιλήψεων

Ο άνδρας, σύμφωνα με τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων, **έχει τα χαρακτηριστικά του λόγου, της μπάσας, της αυτογνωσίας, της ηθικής, της ανάληψης ευθύνης των πράξεών του, της ευθύτητας, της σοβαρότητας, της ευφυΐας, της έλλειψης φόβου και της μυϊκής δύναμης**. Στην ομάδα υπήρχε γενική συναίνεση ως προς αυτά τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα αναφορικά με την έννοια και τον ρόλο του άνδρα, τα οποία αντιπαρατέθηκαν με τα γνωρίσματα εκείνα που χαρακτηρίζουν τη γυναίκα και τον δικό της ρόλο. Σύμφωνα λοιπόν με τους συμμετέχοντες, **η γυναίκα είναι ψυχρή, σκληρή, υπολείπεται σε ευαισθησία, διαθέτει πονηριά και έχει μειωμένη αντίληψη συγκριτικά με τον άνδρα- Η γυναίκα δεν έχει αντίληψη** [Ελληνας, 28 ετών, 9 μήνες] / **Δύσκολο μια γυναίκα να έχει την αντίληψη του άντρα** [Ελληνας, 55 ετών, 3 μήνες]. Ακόμη, η γυναίκα παρομοιάζεται με τη «γάτα» - **είναι εφτάψυχη** [Ελληνας, 44

1. Η πλειονότητα ήταν Έλληνες μεταξύ των οποίων και Ρομά, και οι αλλοδαποί είχαν χώρα καταγωγής την Αλβανία, τη Ρωσία και τη Γεωργία.

2. Νέα μέλη (μέχρι 6 μήνες), μέλη με χρόνο παραμονής πάνω από 6 μήνες και παλαιότερα μέλη με χρόνο παραμονής πάνω από 12 μήνες

ετών, 23 μήνες]-, όπως και με τον «διάολο»- *η γυναίκα έχει τον διάολο μέσα της* [Αλβανός, 41 ετών, 16 μήνες] ακόμη και όταν ο παραλληλισμός αυτός γίνεται με θετικό πρόσημο – *η γυναίκα είναι διάολος γι' αυτό κι εγώ στηρίζομαι σε γυναίκες* [Ελληνας, 28 ετών, 6 μήνες].

Κοινός παρονομαστής και στις δύο ομάδες είναι η **συσχέτιση της γυναίκας αποκλειστικά με την οικογένεια**. Πριν απ' όλα για τους συμμετέχοντες η γυναίκα είναι μάνα- *Η γυναίκα είναι μάνα* [Αλβανός, 33 ετών, 2 μήνες]- και «κρατάει» την οικογένεια- *Κράταγε την οικογένεια. Για μένα ισχύει ακόμη. Και οικονομικά αν είναι σωστή. Μέσα στο σπίτι είναι πιο σωστή* [Ελληνας, 28 ετών, 6 μήνες]. Όλα τα θετικά χαρακτηριστικά που της αποδίδονται (αυτό διαφαίνεται και παρακάτω από την ανάλυση των κειμένων) έχουν να κάνουν με τη στάση που κρατάει σε σχέση με την οικογένεια.

Επιπλέον, η γυναίκα **προσδιορίζεται θετικά μέσα από ανδρικά χαρακτηριστικά**- *Υπάρχουν γυναίκες-άντρες. Δηλαδή, γυναίκες με αντρικά χαρακτηριστικά [...] Αυτή είναι αντρική συμπεριφορά. Αυτή η γυναίκα είναι αντράκι* [Ελληνας, 55 ετών, 6 μήνες]. Αυτό που φαίνεται σε μια πρώτη ανάγνωση είναι η συνεχής αναπαραγωγή στερεοτυπικών αντιλήψεων, όπως ότι η εργασία είναι για τον άνδρα, ο οποίος έχει την υποχρέωση να βγάζει χρήματα. Αντίθετα η γυναίκα δεν πρέπει να εργάζεται αλλά να πηγαίνει για ψώνια, αφού αυτή είναι η αποκλειστική ασχολία από την οποία αντλεί ευχαρίστηση. Με άλλα λόγια, **η γυναίκα συνδέεται με δραστηριότητες χαμηλής πνευματικής ή άλλης αξίας** (δεν παράγει, δεν εργάζεται), **ενώ ο άνδρας με υψηλότερα ιδανικά**- *Δεν συμφωνώ να δουλεύει η γυναίκα. Για μένα μόνο εμείς πρέπει να δουλεύουμε [...] Ας πάει για ψώνια* [Ελληνας, 38 ετών, 2 μήνες].

Μια άλλη στερεοτυπική αντίληψη είναι εκείνη που υποστηρίζει ότι ο άντρας «στρώνει» τη γυναίκα κι εκείνη επειδή φοβάται και στερείται δύναμης καταφεύγει στην πονηριά για να επιτύχει τον στόχο της. Παρόλο που αποδίδονται στη γυναίκα τα χαρακτηριστικά της πονηριάς και του φόβου, τονίζεται ότι ακόμη κι αυτό γίνεται με την ανοχή του άνδρα- *[...] με τσαχπινιά έκανε το δικό της* [Ελληνας, 43 ετών, 6 μήνες] / *Η γυναίκα με την ανοχή του άντρα έκανε κουμάντο [...] Ο άντρας είναι ο καπετάνιος* [Ρωσικής καταγωγής, 55 ετών, 7 μήνες]. **Ο άνδρας**, γενικά, θεωρείται ότι **πρέπει να έχει τα πρωτεία και να αποφασίζει**, ενώ οποιαδήποτε εμπλοκή της γυναίκας στη λήψη αποφάσεων συνιστά μη ανδρικό χαρακτηριστικό.

3.1.2. Η εξιδανίκευση του παρελθόντος

Μέσα από τη συζήτηση για τα έμφυλα χαρακτηριστικά και την αναπαραγωγή στερεοτύπων και προκαταλήψεων, που σε ορισμένα σημεία πήραν τη μορφή του ακραίου σεξιστικού λόγου- *Η γυναίκα είναι σαν το πλακάκι. Αν τη στρώσεις απ' την αρχή, είναι εντάξει* [Ελληνας, 38 ετών, 2 μήνες]- διαφαίνεται μια συνεχής σύγκριση των δύο φύλων. Ο προβληματισμός των συμ-

μετεχόντων γίνεται εντονότερος όταν συγκρίνονται οι έμφυλοι ρόλοι του παρελθόντος με τη σημερινή εποχή. **Η εξέλιξη αυτή δεν γίνεται αντιληπτή με θετικό πρόσημο-** *Με την εξέλιξη δημιουργούμε την καταστροφή μας* [Ελληνας, 43 ετών, 6 μήνες], αφού θεωρείται ότι ενέχει κινδύνους για τον άνδρα και τον ρόλο του. Συγκεκριμένα, ο άνδρας του σήμερα έχει πολλά πρόσωπα, ανέχεται πολλά, χάνει πολλά από τα χαρακτηριστικά του (δεν είναι «μπεσαλής» όπως παλιά), είναι πιο συναισθηματικός, αλλάζουν οι ρόλοι άνδρα και γυναίκας, εκπίπτουν τα χαρακτηριστικά της ανδρικής ταυτότητας και μέσα από τις αλλαγές αυτές προκύπτει για τους συμμετέχοντες η ανάγκη να διατηρηθούν οι ρόλοι διακριτοί, πάντα με κριτήριο τα κυρίαρχα στερεότυπα περί έμφυλων ρόλων.

Για τον λόγο αυτόν, οι συμμετέχοντες **καταφεύγουν σε μια συνεχή εξιδανίκευση του παρελθόντος**, όπως *το πρότυπο των παπούδων μας*, το οποίο εγκαταλείπουν εξαιτίας της εξέλιξης, γεγονός που τους γεννά ανησυχίες για το μέλλον τους ως ανδρών (αυτό διαφαίνεται καλύτερα στην ανάλυση των κειμένων παρακάτω)- *(οι γυναίκες) θα βγάλουν το άχτι τους. Ό,τι τους κάναμε, θα μας κάνουν τα ίδια και χειρότερα* [Ελληνας, 28 ετών, 9 μήνες]. Η σύγκριση αυτή με παλαιότερες εποχές πραγματοποιείται από τη συντριπτική πλειονότητα και των δύο ομάδων συμμετεχόντων, οι οποίοι εξιδανικεύουν ένα παρελθόν το οποίο πολλοί από αυτούς δεν έχουν καν ζήσει. Μιλούν πάντα για το «ένδοξο» παρελθόν, στο οποίο η ανδρική κυριαρχία δεν τελούσε υπό αμφισβήτηση, και φτάνουν στο σήμερα, όπου ο άντρας χάνει την ταυτότητά του, ακόμη και σε σχέση με το σώμα του- *Οι άντρες ξεφτιλίζονται. Ξυρίζονται και οι γυναίκες τους προτιμάνε* [Αλβανός, 33 ετών, 2 μήνες], ενώ η όποια προβολή στο μέλλον έχει να κάνει με ανησυχία για το πώς τελικά θα διαμορφωθεί ο ρόλος του άνδρα. **Είναι σαν να μην μπορούν να οραματιστούν ένα κοινό μέλλον με τις γυναίκες και πρέπει να κυριαρχεί πάντα ένα από τα δύο φύλα.**

3.1.3. Οι διαφορετικές «φωνές» και οι αντιδράσεις

Μπορεί οι σεξιστικές αντιλήψεις να είναι κυρίαρχες στη συζήτηση, ωστόσο **υπάρχουν και οι «φωνές» εκείνες οι οποίες υποδεικνύουν μια διαφορετική ανάγνωση των έμφυλων ρόλων.** Πριν απ' όλα οι απόψεις αυτές θέτουν το ερώτημα εάν όλα αυτά τα θετικά χαρακτηριστικά των ανδρών αφορούν όλους τους άνδρες στο σύνολό τους- *Μήπως όλοι ήταν μπεσαλήδες; Η υποκρισία δεν υπήρχε;* [Ρομά, 48 ετών, 12 μήνες] / [...] *και υπάρχουν και άντρες πιο αδύναμοι από κάποιους άλλους* [Ρομά, 48 ετών, 19 μήνες]- και εάν, τελικά, οι άνδρες έχουν αποκλειστικά θετικά χαρακτηριστικά. Επιπλέον, όσον αφορά στις γυναίκες, αναρωτιούνται εάν η γυναίκα στο πέρασμα των χρόνων είχε την επιλογή να κάνει κάποια πράγματα τα οποία κάνει έτσι κι αλλιώς ο άνδρας: Από το να επιλέξει πώς θα ντυθεί μέχρι αν θα δουλέψει και τι επάγγελμα θα ακολουθήσει. Αναδεικνύουν την ισότητα των δύο φύλων και τονίζουν πως ο φόβος δεν είναι χαρακτηριστικό των γυναικών, αλλά αφορά όλους ανθρώπους- *Φόβος υπάρχει και στον άντρα* [Ρομά, 48 ετών, 19 μήνες].

Από τις «φωνές» που υποστηρίζουν ότι άνδρες και γυναίκες μοιράζονται θετικά και αρνητικά χαρακτηριστικά, **τίθεται και η παράμετρος της κουλτούρας** ως γενικότερο πλαίσιο που διαμορφώνει και καθορίζει τους έμφυλους ρόλους- *Η κουλτούρα παίζει ρόλο. Θα πάρεις μια κοπέλα από 'δω που οι κοπέλες είναι για καφέ για να την πας για πόλεμο; Το συγκρίνεις με ένα κορίτσι από το Κουρδιστάν; Δεν μπορείς να τους βάλεις όλους στο ίδιο καζάνι* [Αλβανός, 41 ετών, 16 μήνες].

Διαφορετική άποψη υποστηρίζει επίσης πως ο άνδρας ενεργεί με βάση το θυμικό του και απουσιάζει ο συναισθηματικός έλεγχος, ενώ η γυναίκα αξιοποιεί περισσότερο το μυαλό της και λειτουργεί με περισσότερη λογική- *Ο άντρας είναι μόνο στο ζύλο και τις φασαρίες [...] Στο μυαλό είναι η γυναίκα* [Ελληνας, 28 ετών, 6 μήνες].

Από τη στιγμή που ακούστηκαν στις ομάδες οι διαφορετικές αυτές «φωνές», **οι κυρίαρχες επιχείρησαν να αντιδράσουν** και, για να υποστηρίξουν τον ισχυρισμό περί ανδρικής ανωτερότητας, στράφηκαν σε μη λογικά επιχειρήματα. Πριν απ' όλα κατέφυγαν σε **βιολογικές αναγωγές**- *Όμως η γυναίκα έχει στο DNA της το φόβο, την πονηριά και μετά τόσα χρόνια* [Ελληνας, 55 ετών, 6 μήνες]- και κατόπιν, όταν συνειδητοποίησαν ότι τα επιχειρήματά τους άρχισαν να αποδυναμώνονται, τα αντικατέστησαν με **αστεϊσμούς**, που επίσης αναπαράγουν τα έμφυλα στερεότυπα- *Γιατί ο Θεός έπλασε πρώτα τον άντρα; Γιατί είναι σούπερ κι έφτιαξε τη γυναίκα να τον ξεκουράσει. Δεν γίνεται η γυναίκα να φτάσει στο ίδιο σημείο με τον άντρα. Είναι θέμα κατασκευής* [Ρωσικής καταγωγής, 55 ετών, 7 μήνες]. Τέλος, χρησιμοποίησαν μέχρι και **ρητά** τα οποία αντέστρεψαν κατά το δοκούν, για να αποδείξουν ότι η γυναίκα δεν μπορεί να υπάρξει δυνατή από μόνη της- *Πίσω από μια δυνατή γυναίκα, κρύβεται ένας δυνατός άντρας* [Ελληνας, 55 ετών, 3 μήνες].

3.1.4. Οι ομοφοβικές αντιλήψεις

Πέρα από τις σεξιστικές στάσεις και αντιλήψεις των συμμετεχόντων, **διαφαίνονται και αντίστοιχες ομοφοβικές τάσεις**. Εμπλέκονται σε ομοφοβικά σχόλια και αστεία, με την άποψη- *δεν με νοιάζει τι κάνει στο κρεβάτι του, αρκεί να μη με προκαλεί* [Ελληνας, 44 ετών, 23 μήνες]- να είναι κυρίαρχη. Υποστηρίζουν ότι οι ομοφυλόφιλοι έχουν αρνητικά χαρακτηριστικά και δεν είναι άτομα εμπιστοσύνης- *Δεν θα μπορούσε ένας gay να έχει ευθύτητα. Εδώ απαρνήθηκε τη φύση του, δεν θα απαρνηθεί τον λόγο του;* [Ελληνας, 55 ετών- 6 μήνες]- και μάλιστα οι όποιοι αρνητικοί προσδιορισμοί για τους ομοφυλόφιλους είναι κοινοί με τα αρνητικά εκείνα χαρακτηριστικά που αποδίδονται στις γυναίκες. Επιπλέον, αντιλαμβάνονται τους gay άνδρες ως «εμπόρευμα», δηλαδή ως ένα πρότυπο που «πουλάει» και γι' αυτό είναι αποδεκτό από την κοινωνία περισσότερο από παλιά. Τέλος, έχει ενδιαφέρον ότι, όταν οι συμμετέχοντες μιλούν για ομοφυλοφιλία, αναφέρονται αποκλειστικά σε gay άνδρες, χωρίς να κάνουν λόγο για γυναίκες λεσβίες ή τρανς άτομα.

3.2. Το σεξ

Η συζήτηση για τη σεξουαλική δραστηριότητα των ανθρώπων πήρε, όπως και στο θέμα των έμφυλων ρόλων, την τροπή της **σύγκρισης μεταξύ παρελθόντος και παρόντος**. Πριν απ' όλα, οι συμμετέχοντες θεωρούν ότι παλαιότερα οι άνθρωποι ήταν πιο ενεργοί σεξουαλικά παρά τις δυσκολότερες συνθήκες διαβίωσης κι εργασίας- *Παλιά «σκάβαν» όλη νύχτα και σήμερα μπορεί μια φορά το μήνα* [Αλβανός, 33 ετών, 2 μήνες]. Στη σημερινή εποχή διαπιστώνουν ότι επικρατεί μεν ευκολία ως προς τη σεξουαλική σχέση, αλλά απουσιάζει η σεξουαλική επιθυμία. Κι αυτό γιατί παλαιότερα ο άνδρας «κυνηγούσε» για να κάνει σεξ, ενώ η σημερινή πληθώρα επιλογών είναι η αιτία που εκλείπει η επιθυμία- *Παλιά ο άντρας ήταν κυνηγός. Σήμερα...* [Ρωσικής καταγωγής, 55 ετών, 7 μήνες] / *Παλιά κάνανε πιο πολύ σεξ. Οι άντρες κυνηγούσαν. Τώρα δεν έχουν επιθυμίες* [Αλβανός, 39 ετών, 19 μήνες]. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το **πλεονέκτημα που αποδίδουν στη γυναίκα να αποφασίζει η ίδια τον τρόπο με τον οποίο θα διαθέσει το σώμα της**. Θεωρούν πως είναι ένα ισχυρό όπλο έναντι των ανδρών- *Η γυναίκα αποφασίζει αν θέλει ή δεν θέλει / Η γυναίκα έχει το πρώτο χέρι* [Αλβανός, 41 ετών, 16 μήνες]. Τέλος, το σεξ αποτελεί **ταμπού** για την κοινωνία, σύμφωνα με τους συμμετέχοντες, και όχι μόνον δεν υπάρχει σεξουαλική δραστηριότητα, αλλά δεν μιλάει και κανείς γι' αυτή- *Μια μερίδα της κοινωνίας δεν μιλάει γι' αυτό. Το ίδιο το σεξ είναι ταμπού* [Ελληνας, 35 ετών, 7 μήνες].

3.3. Η βία

Η αναφορά στη βία από τους συμμετέχοντες σχετίζεται περισσότερο με τις διάφορες **μορφές βίας που έχουν βιώσει**. Ωστόσο, δεν υπεισέρχονται σε βάθος στο ζήτημα και δεν μοιράζονται συγκεκριμένες εμπειρίες, άλλωστε δεν ήταν αυτός ο στόχος των συνεντεύξεων. Υπογραμμίζουν τη μετεξέλιξη της βίας από σωματική σε **ψυχολογική**- *Πιο πολύ ψυχολογική η βία. Η ανθρώπινη ζωή τώρα έχει μεγαλύτερη αξία* [Αλβανός, 33 ετών, 2 μήνες]-, την **ενδοοικογενειακή βία**, την **οπαδική βία**, τον **νόμο ως βία** όταν αυτός δεν εφαρμόζεται με τον ίδιο τρόπο σε όλους- *Ο νόμος δεν είναι βία; Οι νόμοι δεν εφαρμόζονται* [Αλβανός, 39 ετών, 19 μήνες], αλλά και όταν εξαντλείται δυσανάλογα με την πράξη, όπως και την **αστυνομική βία**- *Σε δέρνει μέσα στο Τμήμα* [Ελληνας, 35 ετών, 7 μήνες].

Ενδιαφέρουσα άποψη είναι εκείνη που **υποδεικνύει ως βία τον καθημερινό αγώνα για επιβίωση των ανθρώπων**- *Να δουλεύεις 15-16 ώρες την ημέρα, είναι βία* [Ελληνας, 35 ετών, 7 μήνες] / *Αν σου 'ρθει η ΔΕΗ, καλύτερη δεν είναι μια μπουνιά;* [Ελληνας, 44 ετών, 23 μήνες]. Παρόλο που οι συμμετέχοντες είναι κρατούμενοι κι έχουν διαπράξει πληθώρα εγκλημάτων, με τη συντριπτική πλειονότητα να έχει εκτίσει μακροχρόνια ποινή και να έχει ποινικό προηγούμενο (Κασάπογλου υπό έκδοση), εντύπωση προκαλεί η έκφραση απόψεων όπως ότι η εγκληματικότητα έχει ανέβει, ότι υπάρχει ο φόβος του εγκλήματος (παλιά κοιμόταν οι άνθρωποι με ξεκλείδωτες πόρτες), ότι παλιότερα οι ποινές ήταν πιο αυστηρές (εκτέλεση και όχι

φυλάκιση) και η σύνδεση εγκληματικότητας και ανεργίας (παλιά οι άνθρωποι είχαν δουλειές και δεν έκλεβαν). Εν ολίγοις, οι συμμετέχοντες **ενστερνίζονται και αναπαράγουν απόψεις για την εγκληματικότητα όπως συχνά προβάλλονται από τα ΜΜΕ και, επί της ουσίας, θέτουν τους ίδιους τους στο επίκεντρο.**

3.4. Η έννοια της μαγκιάς

Η τελευταία θεματική αφορά στην έννοια της μαγκιάς στη σημερινή εποχή. Αρχικά, οι συμμετέχοντες έσπευσαν να ορίσουν τον «μάγκα», να περιγράψουν τα χαρακτηριστικά του. Μάγκας, λοιπόν, είναι ο **καθαρός χαρακτήρας**, εκείνος που ενεργεί με βάση τη βούλησή του, χωρίς όμως να ενοχλεί τους άλλους- *Να κάνεις αυτό που γουστάρεις χωρίς να μπεις στα χωράφια τ' αλλουνού* [Έλληνας, 44 ετών, 23 μήνες]-, εκείνος που **συγχωρεί, σέβεται και αποδέχεται τον άλλον**, εκείνος που **δεν υποτιμά και δεν πειράζει κανέναν**, αλλά δεν επιτρέπει να το κάνουν και στον ίδιο. Ο μάγκας δεν προκαλεί, **αλλά δεν ανέχεται κιάλας- [...] να μη πειράξεις, αλλά αν σε πειράξουν να μην το καταπιείς** [Αλβανός, 33 ετών, 2 μήνες]. **Διαθέτει λόγο και κάνει το σωστό- Τιμάς τον λόγο σου, είσαι σωστός και δεν κάνεις «τσαμπουκαλίκια»** [Έλληνας, 55 ετών, 3 μήνες].

Κλείνοντας, στη σημερινή εποχή οι συμμετέχοντες **συνδέουν τη μαγκιά περισσότερο με τη σοφία και τη σύνεση, με την αξιοποίηση της εξυπνάδας και του μυαλού και όχι τόσο πολύ με την επίδειξη δύναμης ή ισχύος**. Απαιτείται αξιοποίηση του μυαλού για να αποφύγει κάποιος μια κακοτοπιά και να είναι μάγκας, παρά να εμπλακεί σε αυτήν για να αποδείξει ακριβώς ότι είναι μάγκας- *Αυτός που φεύγει (από μια κακοτοπιά) είναι μάγκας* [Έλληνας, 55 ετών, 3 μήνες] / *Αυτός που φεύγει είναι πιο έξυπνος* [Ρομά, 48 ετών, 19 μήνες] / *Αυτός που έχει δίκιο θα είναι μάγκας αν διαχειριστεί το θυμό του* [Ρωσικής καταγωγής, 55 ετών, 7 μήνες].

4. Πρωτογενή κείμενα των μελών της ομάδας

Τα κείμενα που επιλέχθηκαν για ανάλυση έχουν γραφτεί από τα μέλη της Ομάδας Λογοτεχνίας πριν την πραγματοποίηση των ομαδικά εστιασμένων συνεντεύξεων, καθώς και των ατομικών συνεντεύξεων. Δεν γράφτηκαν για ερευνητικούς σκοπούς, αλλά αποτελούν μέρος των δραστηριοτήτων της Ομάδας Λογοτεχνίας, γεγονός που σημαίνει ότι αξιοποιούνται επικουρικά και συμπληρωματικά στην ερευνητική διαδικασία.

Έπειτα από κάθε θεματική, τα μέλη καλούνταν να γράψουν κάτι σχετικό με το υπό συζήτηση θέμα, με βάση έναν συγκεκριμένο τίτλο. Τα κείμενα που θα αναλυθούν έχουν τους εξής τίτλους: «*Ένας άντρας...*», «*Αναζητώντας τη γυναίκα του χθες, του σήμερα, του αύριο*», «*Μάγκας θα πει...*»,

«Κυρία θα πει...», «Το αλφαβητάρι της βίας». Το κείμενα των μελών που πραγματεύονταν το σεξ αφορούσαν περισσότερο προσωπικές εμπειρίες και βιώματα και δεν προσέδιδαν πληροφορίες ενισχυτικές στην ανάλυση και τα αποτελέσματα, γι' αυτό και δεν συμπεριλήφθηκαν.

4.1. Άνδρας και γυναίκα: Μια συνεχής αναπαραγωγή των έμφυλων στερεοτύπων

Τα χαρακτηριστικά του άνδρα μέσα από τα κείμενα των μελών της Ομάδας Λογοτεχνίας **είναι θετικά προσδιορισμένα**, ακριβώς όπως και στις συνεντεύξεις. Ο άντρας διαθέτει λόγο και μπέσα- *Ο λόγος του πρέπει να έχει βάρος [...] [Ελληνας, 44 ετών, 23 μήνες] / [...] να κρατάει τον λόγο του [...] [Ελληνας, 35 ετών, 7 μήνες]*, αυτοσεβασμό, αξιοπρέπεια, αναλαμβάνει τις ευθύνες των πράξεών του, φέρεται με αγάπη, εκτίμηση κι ευαισθησία, είναι «πολεμιστής» και «προστάτης»- *[...] να πολεμά το άδικο, να είναι πολεμιστής, και να μπορεί να αφουγκράζεται τον πόνο [...] [Ελληνας, 44 ετών, 23 μήνες] / [...] να προστατεύεις την οικογένεια [...] [Αλβανός, 33 ετών, 2 μήνες]*.

Κάνοντας μια ανάγνωση των αποτελεσμάτων **σε αντιπαράβολή με τα αποτελέσματα των συνεντεύξεων**, παρατηρείται ότι στα κείμενα είναι διάχυτο το χαρακτηριστικό του άντρα να ξέρει **να αγαπά και να έχει σεβασμό, ενώ δεν είναι κυρίαρχο το στοιχείο της έλλειψης φόβου και της δύναμης**. Το εύρημα αυτό πιθανόν να σχετίζεται με τις δυναμικές που αναπτύσσονται σε μια ομαδική συνέντευξη, ενώ τα κείμενα έχουν γραφτεί ατομικά και ιδιωτικά για τον καθένα, άρα η συναισθηματική επίδραση στο γραπτό είναι πιο έντονη. Στην ομάδα φαίνεται να είναι προτεραιότητα η επίδειξη σκληρότητας και να αποδείξουν οι συμμετέχοντες ότι είναι ατρόμητοι (Evans & Wallace, 2008), ενώ κατά την αναστοχαστική επεξεργασία των θεμάτων μέσω της γραφής απελευθερώνουν έναν πιο εσωτερικό εαυτό (Béres, 2018· Pardeck, 1998). Στην αλληλεπίδραση με την ομάδα αφαιρούν την ευαίσθητη και αδύναμη πλευρά του άνδρα, το δικαίωμά του κάποιες φορές να μην αντέχει. Την ανθρώπινη πλευρά τους την οποία έχουν ανάγκη, την παραμερίζουν προκειμένου να επικρατήσει η ταυτότητα του σκληρού, ατρόμητου και δυνατού άνδρα, και η χρήση ουσιών στη ζωή τους είναι πιθανό να κάλυπτε αυτή την ανάγκη (Weinberg, 1997).

Ερχόμενοι στον **τρόπο με τον οποίο οι συμμετέχοντες αντιλαμβάνονται το ρόλο της γυναίκας με άξονα το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον, οι απαντήσεις τους συγκλίνουν αρκετά με τις αντίστοιχες των ομαδικών συνεντεύξεων**. Συγκεκριμένα για το παρελθόν οι απόψεις συμφωνούν στο γεγονός ότι παλαιότερα η γυναίκα ήταν χρήσιμη για τις οικιακές εργασίες και την αναπαραγωγή- *Η γυναίκα του χθες ήταν μια γυναίκα που ήξερε να προσέχει το σπίτι και την οικογένεια [Ελληνας, 44 ετών, 23 μήνες] / Η γυναίκα στις παλαιότερες εποχές ήταν η δούλα του σπιτιού κι έκανε όλες τις δουλειές [...] [Ελληνας, 28 ετών, 6 μήνες]*, αλλά επίσης εργαζόταν και σε βαριές δουλειές της εποχής (κυρίως αγροτικές εργασίες). Ήταν συνδεδεμένη στενά με

την οικογένεια και προσδιοριζόταν μέσα από τη θέση που κρατούσε σε αυτήν- [...] *να πηγαίνει στο σπίτι του άντρα όταν παντρεύεται και γενικά δεν είχε επιλογές. Από αυτήν καθοριζόταν και η εικόνα του σπιτιού [...]* [Ελληνας, 42 ετών, 2 μήνες]. Ωστόσο, παρά το ότι οι συμμετέχοντες αναγνωρίζουν την έλλειψη επιλογών των γυναικών και τις δυσκολίες που περνούσαν, διαφαίνεται μια **τάση για εξιδανίκευση της γυναίκας εκείνης- [...]** *παλιά οι γυναίκες είχαν μια σοβαρότητα και ταπεινότητα μπροστά στην οικογένεια [...]* *οι σημερινές γυναίκες έχουν εξελιχθεί πάρα πολύ, ντύνονται προκλητικά [...]* [Αλβανός, 39 ετών, 19 μήνες]. Τέλος, η γυναίκα συνδέεται και με τη σεξουαλική επαφή- *Ήταν κυρίως αντικείμενο ηδονής [...]* [Ελληνας, 34 ετών, 6 μήνες] / [...] *ήταν μόνο για το σεξ και για να μεγαλώνει παιδιά* [Ρομά, 48 ετών, 19 μήνες].

Η γυναίκα του σήμερα σχετίζεται περισσότερο με την κατάκτηση ίσων δικαιωμάτων με τον άνδρα- [...] *κατάφερε σήμερα να έχει ίση αντιμετώπιση με τον άντρα, ίσα δικαιώματα, έχει κερδίσει τον σεβασμό σε πολλά πράγματα [...]* [Ελληνας, 28 ετών, 9 μήνες] / [...] *η γυναίκα του σήμερα είναι αυτόνομη και έχει ίσα δικαιώματα με τον άντρα [...]* [Ελληνας, 34 ετών, 6 μήνες]-, αλλά και της ανεξαρτησίας και αυτονομίας της- [...] *έχει τη δυνατότητα τις επιθυμίες και τις επιλογές της να μπορεί να τις στηρίζει και να είναι ανεξάρτητη [...]* [Ελληνας, 44 ετών, 23 μήνες].

Ενδιαφέρον προκαλεί η θέση των συμμετεχόντων αναφορικά με τη γυναίκα του αύριο. Ήδη στις απαντήσεις των ομαδικά εστιασμένων συνεντεύξεων είχε διαφανεί ένας φόβος για την εξέλιξη των ρόλων των δύο φύλων, ο οποίος αρθρώνεται ξεκάθαρα στα κείμενα. **Κοινή συνισταμένη των κειμένων για τη γυναίκα του μέλλοντος είναι ο φόβος της αντιστροφής της κατάστασης για τους άνδρες- [...]** *στο μέλλον θα γίνει το αντίθετο. Ο άντρας θα είναι ένα οικιακό πολυμηχάνημα που θα είναι χρήσιμο και για την αναπαραγωγή [...]* *και πάνω απ' όλα να ανέχεται τις διαταγές της γυναίκας του* [Ελληνας, 28 ετών, 6 μήνες]. Η αγωνία είναι έκδηλη και θεωρούν ότι με τον τρόπο αυτόν η γυναίκα χάνει τα χαρακτηριστικά της, υπονοώντας ότι η κυρίαρχη θέση στην κοινωνία ανήκει στον άνδρα και η γυναίκα τείνει να γίνει περισσότερο άνδρας. Όπως, δηλαδή, αναφέρθηκε και πρωτύτερα, τα πιο δυναμικά και θετικά χαρακτηριστικά της γυναίκας είναι ανδρικά.

Πολύ γλαφυρά περιγράφει ένας συμμετέχων τη γυναίκα του χθες ως *νυχτολούλουδο* (που ανθίζει το βράδυ όταν όλοι κοιμούνται και έχει ησυχία), τη γυναίκα του σήμερα ως *ζουμπούλι* (ανθίζει όχι όλο το χρόνο αλλά όταν ανθίζει μυρίζει έντονα), και τη γυναίκα του αύριο ως *τριαντάφυλλο* (πολύ όμορφο μεν, με αγκάθια για προστασία δε)- [Ελληνας, 43 ετών, 6 μήνες].

4.2. Το αρχέτυπο του μάγκα και της κυρίας

Ο **μάγκας, όπως και στις απαντήσεις των ομαδικών συνεντεύξεων, έχει λόγο, μπέσα, φιλότιμο, αναλαμβάνει τις ευθύνες του, φέρεται με σεβασμό, είναι ειλικρινής και κιμπάρης, δηλαδή**

σύμφωνα με το *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* είναι «άνθρωπος με φυσική ευγένεια, γενναιοόδωρος, ντόμπρος και αξιοπρεπής».

Από την άλλη, ο προσδιορισμός της **κυρίας** γίνεται μέσα από δύο παραμέτρους. Από τη μια ο χαρακτηρισμός μιας γυναίκας ως κυρίας φιλτράρεται από τον τρόπο με τον οποίο στέκεται **απέναντι στην οικογένεια**, και από την άλλη προσδιορίζεται **μέσα από τον άνδρα της**- *Κυρία είναι η γυναίκα που ξέρει να στέκεται δίπλα σ' έναν άντρα χωρίς να δίνει δικαιώματα* [Ρομά, 48 ετών, 19 μήνες]. Με άλλα λόγια, γίνεται κι εδώ φανερό ότι σύμφωνα με τους συμμετέχοντες μια γυναίκα δεν μπορεί να είναι αυθύπαρκτη. Καθορίζεται πάντοτε είτε από την οικογένεια είτε από τα χαρακτηριστικά του άνδρα.

4.3. Το αλφαβητάρι της βίας

Το θέμα της βίας συζητήθηκε εκτενώς στην Ομάδα Λογοτεχνίας. Προσεγγίστηκε από την πλευρά τόσο του θύματος όσο και του θύτη και συνδέθηκε με την αστυνομική βία που έχουν υποστεί οι συμμετέχοντες, με τη βία η οποία είναι στοιχείο του κώδικα και της κουλτούρας της ζωής στην παρανομία, με την οπαδική βία και τέλος με τη ρατσιστική βία. Ακολούθησε συνάντηση με τον τότε Γενικό Γραμματέα Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, όπου συζητήθηκαν όλα αυτά τα θέματα μαζί. Μέσα από τη διαδικασία του καταγισμού των ιδεών, **τα μέλη της Ομάδας Λογοτεχνίας έφτιαξαν ένα αλφαβητάρι για τη βία** και κατόπιν κατέγραψαν κάποιες σκέψεις διαβάζοντάς το.

Τονίστηκαν **πτυχές** όπως η αίσθηση του κινδύνου, η βία μέσα στη φυλακή, η σύνδεση της βίας με την κακώς εννοούμενη μαγκιά- *[...] φορτωμένος μαγκιά ορμούσα σε όποιον με κοίταζε και ζητούσα τον λόγο* [Ελληνας, 43 ετών, 6 μήνες]- και η ακόλουθη χρήση βίας ως μέσον για να κερδίσει κανείς τον σεβασμό, και φυσικά η σύνδεση της βίας με τη χρήση ουσιών.

Δεν ήταν λίγες και οι αναφορές στα **συναισθήματα από τα οποία προκαλείται και τα οποία προκαλεί, αντίστοιχα, η βία**. Έτσι, ο θυμός και η αδυναμία διαχείρισής του- *[...] νικητής ήταν ο θυμός, κι εγώ ο χαμένος [...]* [Ελληνας, 44 ετών, 23 μήνες]- ήταν αυτά που πυροδοτούσαν μια συνθήκη και κατέληγαν στην εμπλοκή των συμμετεχόντων σε βίαιες καταστάσεις. Τα συναισθήματα που συνόδευαν το αποτέλεσμα αυτής της εμπλοκής ήταν η φρίκη, η στενοχώρια, η θλίψη, ο πόνος- *[...] τα αποτελέσματα που επιφέρει είναι ο πόνος, η θλίψη, η οδύνη [...]* [Ελληνας, 34 ετών, 6 μήνες]. **Η αναφορά στα αρνητικά συναισθήματα της βίας δεν έγινε στις συνεντεύξεις**, καθώς εκεί περιορίστηκαν να χαρτογραφήσουν τις μορφές που παίρνει η βία και όχι να υπεισέλθουν βαθύτερα στο θέμα ή να επικαλεστούν τα δικά τους βιώματα κι εμπειρίες.

Από την ανάλυση των κειμένων, γίνεται σαφές ότι **η βία συνιστά αναγκαίο και αναπόσπαστο στοιχείο της ζωής στην παρανομία**, το οποίο από τη μια είναι συνυφασμένο με την ταυτό-

τητα του παράνομου ή του κρατούμενου, από την άλλη είναι κι ένας τρόπος προστασίας των ανθρώπων- *Ο τρόπος ζωής που είχα στο παρελθόν με έκανε να εξοικειωθώ σε μεγάλο βαθμό με τη βία οπότε το θεωρούσα και αναγκαίο να την ασκώ για να προστατεύσω τον εαυτό μου ή να υπερασπιστώ τις αρχές μου [...]* [Ελληνας, 34 ετών, 6 μήνες].

Οι συμμετέχοντες είχαν ζήσει και εξακολουθούσαν να ζουν στο πετσί τους τη βία, και μάλιστα τη **ρατσιστική βία**, καθώς πολλοί υπήρξαν πολλαπλά στιγματισμένοι και γνώριζαν από πρώτο χέρι τις επιπτώσεις τέτοιων συμπεριφορών επάνω τους. Κατά το 1^ο στάδιο της έρευνας (ατομικές συνεντεύξεις) πολύ ενδιαφέρον γεγονός- το οποίο συνδέεται με τα όσα έγραψαν για τη βία- είναι πως όταν κλήθηκαν να μιλήσουν για τις περιπτώσεις στις οποίες οι ίδιοι επέδειξαν ρατσιστική ή βίαιη συμπεριφορά **συνειδητοποίησαν** πως έκαναν σε άλλους ανθρώπους αυτό που είχαν υποστεί οι ίδιοι. Χαρακτηριστικά ανέφεραν: *«Τώρα συνειδητοποιώ πόσο μεγάλο τέρας είναι ο ρατσισμός. Τόσο καιρό θεωρούσα τον εαυτό μου θύμα, αλλά ποτέ δεν σκέφτηκα ότι μπορεί να είμαι κι εγώ θύτης»* [Ελληνας, 44 ετών, 23 μήνες]. Ή για παράδειγμα στα ζητήματα ομοφοβίας: *«Μπορεί να χτυπούσα κάποιον απλά και μόνο γιατί ήταν γκέι. Δεν σκέφτηκα ποτέ ότι εκείνη τη στιγμή γινόμουν ο μπάτσος που χτυπούσε εμένα γιατί ήμουν πρεζάκι ή τον δίπλα γιατί ήταν Αλβανός»* [Ελληνας, 40 ετών, 6 μήνες].

5. Σκέψεις και συζήτηση: Ανδρισμός και βία στη φυλακή

Συγκριτικά με άλλα ιδρύματα, η φυλακή είναι το πλέον ανδροκρατούμενο. Σχεδόν σε όλες τις χώρες το 90% των ενήλικων κρατουμένων είναι άνδρες (Newton, 1994: 193). Συνεπώς, δεν μπορεί κανείς μελετώντας τον συγκεκριμένο χώρο να αγνοήσει τα ζητήματα που ανακύπτουν από το γεγονός ότι οι κρατούμενοι είναι «άνδρες» κι επιδεικνύουν την ταυτότητα του φύλου τους σε όλες τους τις συμπεριφορές. Αυτό σημαίνει ότι η καθημερινή εμπειρία στη φυλακή μπορεί να γίνει αντιληπτή ως μονίμως και συνεχώς διαμεσολαβούσα από το γεγονός της σχέσης που έχουν οι κρατούμενοι ως άνδρες με τους υπόλοιπους κρατούμενους και τους φύλακες (Hsu, 2005: 1).

Η οποιαδήποτε αναφορά στην ταυτότητα φύλου έχει να κάνει με την αίσθηση του εαυτού σε σχέση με πολιτισμικούς ορισμούς του ανδρισμού και της θηλυκότητας (Jary & Jary, 1991: 254). Σύμφωνα με την Connell (1987: 92), το φύλο είναι μια κοινωνική κατασκευή. Η κατασκευή αυτή διαθέτει μια δομή, στην οποία αντικατοπτρίζεται η αδιαλλαξία του κοινωνικού κόσμου και η πολυσύνθετη αλληλεπίδραση εξουσιών, η οποία πραγματώνεται μέσα από τους κοινωνικούς θεσμούς.

Η σύγχρονη φυλακή θεωρείται πιο «ήπια», πιο πολιτισμένη και λιγότερο αυταρχική σε σχέση με το παρελθόν, πράγμα που σημαίνει ότι η εξουσία που ασκείται στο πλαίσιο αυτό δεν παίρνει τη μορφή της άμεσης απειλής ή της βίας, αλλά αντίθετα λειτουργεί με τρόπους οι οποίοι είναι περισσότερο «ύπουλοι», ασαφείς, απροσδιόριστοι, αδιαφανείς, όμως συνάμα κι εξαιρετικά αποτελεσματικοί (Crewe, 2007: 256). Σ' αυτό το περιβάλλον, η κοινωνική ευταξία (social order) διατηρείται και αναπαράγεται όχι μόνο μέσα από οργανωσιακές αξιώσεις και νομικούς κανόνες, αλλά και από τον συνεχή λόγο (discourse) γύρω από τον ανδρισμό και τη θηλυκότητα (Newton, 1994). Εν ολίγοις, ο ανδρισμός είναι καθοριστικός παράγοντας στις σχέσεις εξουσίας μεταξύ των κρατουμένων. Ακόμη και η ύπαρξη των άτυπων κανόνων λειτουργεί προς την κατεύθυνση της έκφρασης του ανδρισμού των κρατουμένων (Hsu, 2005: 1).

Μια κυρίαρχη μορφή ανδρισμού, η οποία δεν επικρατεί μόνο στο περιβάλλον της φυλακής αλλά σε ολόκληρη την κοινωνία, είναι ο «ηγεμονικός ανδρισμός». Πρόκειται για εκείνη τη μορφή ανδρισμού η οποία κυριαρχεί σ' ένα συγκεκριμένο περιβάλλον, ενώ οι υπόλοιποι ανδρισμοί είναι δευτερεύοντες ή αντιτιθέμενοι στον ηγεμονικό ανδρισμό (Connell, 2005· Connell, 1987: 183-188). Συγκεκριμένα στη φυλακή, ο ηγεμονικός ανδρισμός είναι διάχυτος, όχι μόνον αποκλείοντας γυναίκες, αλλά συντηρείται και «τρέφεται» από αδύναμους άνδρες (Hsu, 2005: 3), αφού τα βασικά χαρακτηριστικά του στη δυτική -τουλάχιστον- κοινωνία είναι ο λευκός, ετεροφυλόφιλος και μεσοαστικής προέλευσης άνδρας, ο οποίος έρχεται σε αντίθεση με τους υποδεέστερους ανδρισμούς, όπως θεωρούνται για παράδειγμα οι ομοφυλόφιλοι ή εθνοτικές μειονότητες (Connell, 1987). Συνοψίζοντας τα χαρακτηριστικά του ηγεμονικού ανδρισμού, θα μπορούσαμε να πούμε πως αυτά έχουν να κάνουν με την εξουσία, την αμφιθυμία για τη θηλυκότητα, την κυριαρχία και την αντικειμενοποίηση της φύσης και της ψυχής και την αποφυγή των συναισθημάτων (Garde, 2003). Οι ανδρισμοί συνιστούν κοινωνικές κατασκευές, σύμφωνα με τις οποίες κάποιος πρέπει να καταφέρει κάτι, προσδιορίζονται με βάση το τι δεν είναι και όχι με θετικά προσδιορισμένους όρους, είναι «άδειες» κατασκευές που πρέπει να γεμίσουν με ισχυρές ιδέες και το να είσαι «άνδρας» έχει άμεση συσχέτιση με εξωτερικά χαρακτηριστικά επίδειξης «σκληρότητας» (Evans & Wallace, 2008: 486).

Η κορυφαία άσκηση εξουσίας στην προσπάθεια επίδειξης του ανδρισμού είναι η βία. Στις κυρίαρχες μορφές του, η βία νομιμοποιείται τόσο προς τους άλλους, όσο και προς τον ίδιο τον εαυτό ως ένα μέσον με το οποίο αντεπεξέρχεται κανείς στον συναισθηματικό πόνο κι αποτελεί συνάμα ένα αντίβαρο στην αναζήτηση βοήθειας, γεγονός που θα σήμαινε την απώλεια μέρους του ανδρισμού (Evans & Wallace, 2008: 486). Στη φυλακή, μάλιστα, η βία λειτουργεί ως μέρος ενός συμβόλου, μιας τελετουργίας και μιας πραγματικότητας ενός αμιγώς εχθρικού ανδρικού περιβάλλοντος (Hsu, 2005: 3). Ειδικότερα, η βία αυτή, στο πλαίσιο του εγκλεισμού, γίνεται αντιληπτή και ως απάντηση στην προσβολή του κρατούμενου από το ίδιο το σωφρονιστικό σύ-

στημα και από τον στιγματισμό που φέρει αυτή η ταυτότητα (Jewkes, 2005: 45). Παράλληλα, το γεγονός της έλλειψης της γυναικείας παρουσίας η οποία δεν προσφέρει την αντανάκλαση που χρειάζονται οι κρατούμενοι ώστε να διατηρήσουν την ανδρική αίσθηση του εαυτού, μπορεί να οδηγήσει εναλλακτικά στην ενασχόληση με το «σώμα» τους, ένα μέσον με το οποίο η βία πραγματώνεται, με αποτέλεσμα να καλλιεργούν τη δημόσια εικόνα τους συντηρώντας με τον τρόπο αυτό μια θετική αίσθηση του εαυτού, μέσα από την επίδειξη δύναμης (Jewkes, 2005: 58-59). Με άλλα λόγια, συνοψίζοντας, στη φυλακή παρατηρείται ένας «υπερ-ανδρισμός» στον οποίο συμπυκνώνονται όλες εκείνες οι αξίες και συμπεριφορές των δυνατών ανδρών στην υπερβολή τους, ιδωμένες ως απάντηση στην αδυναμία απέναντι στο σύστημα (Jewkes, 2005: 61-62), δηλαδή την ίδια τη φυλακή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Ελληνικές

- Κασάπογλου, Α. (υπό έκδοση). «Η λογοτεχνία ως εργαλείο θεραπείας από τα ναρκωτικά και κοινωνικής επανένταξης κρατούμενων: Αντεγκληματική πολιτική και απεξάρτηση στο πλαίσιο του σωφρονιστικού συστήματος», εισήγηση στο Συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Μελέτης του Εγκλήματος και του Κοινωνικού Ελέγχου με θέμα *Κοινωνική πραγματικότητα, κριτικός λόγος και ποινικό φαινόμενο*, μέσω διαδικτύου, 24-27 Νοεμβρίου 2020
- Κουλούρης, Ν. (2009). *Επιτήρηση και ποινική δικαιοσύνη: Εναλλακτικές κυρώσεις και η διασπορά της φυλακής*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη

Ξενόγλωσσες

- Béres, J. (2018). Reading for life: Biblio/Poetry therapy with different target groups. In A. Repanovici, M. Koukourakis, M. and T. Khecyoyan (Eds), *Book power in Communication, Sociology and Technology* (pp.740-84). Budapest: Trivent
- Connell, R.W. (2005). *Masculinities* (2nd ed.). Berkeley: University of California
- Connell, R.W. (1987). *Gender and power*. Cambridge: Polity Press
- Crewe, B. (2007). Power, adaptation and resistance in a late-modern men's prison. *British Journal of Criminology*, 47, 256-275
- Evans, T. and Wallace, P. (2008). A prison within a prison?: The masculinities narratives of male prisoners. *Men and Masculinities*, 10(4), 484-507
- Garde, J. (2003). Masculinity and madness. *Counselling and Psychotherapy Research*, 3(1), 6-16
- Hsu, H.F. (2005). The patterns of masculinity in prison sociology: A case study in one Taiwanese prison. *Critical Criminology*, 13, 1-16
- Jary, D. and Jary, J. (1991). *Collins Dictionary of Sociology*. Glasgow: Harper Collins
- Jewkes, Y. (2005). Men behind bars: "Doing" masculinity as an adaptation to imprisonment. *Men and Masculinities*, 8(1), 44-63
- Krueger, R.A. and Casey, M.A. (2015). *Focus groups: A practical guide for applied research* (5th ed). London: Sage
- Newton, C. (1994). Gender theory and prison sociology: Using theories of masculinities to interpret the sociology of prisons for men. *The Howard Journal*, 33(3), 193-202
- Pardeck, J.A. (1998). *Using books in clinical social work practice: A guide to bibliography*. London: Routledge
- Patenaude, A. (2004). No promises, but I'm willing to listen and tell what I hear: Conducting qualitative research among inmates and staff. *The Prison Journal*, 84 (4), 69-91
- Weinberg, D. (1997). Lindesmith on addiction: A critical history of a classic theory. *Sociological Theory*, 15(2), 150-161